

વિધિપક્ષ (અચલગચ્છ)ની પ્રતિભાસંપન્ન ચાર ગુરુશિષ્ય યુગલજોડીઓ

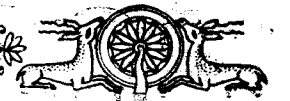
— શ્રી દેવજી દામજી ખોના

[આ લેખ મોકલનાર શ્રી દેવજીભાઈ ખોના શ્રી ક. દ. ઝો. જૈન જ્ઞાતિ મહાજનના આગેવાન છે. તેઓ ધર્માનુરાગી, ગચ્છપ્રેમી અને ઇતિહાસવિદ્ છે. આ લેખમાં તેમણે ૬૦૦ વર્ષોના ઇતિહાસનો સાર રજૂ કર્યો છે. — સંપાદક]

[(૧) આર્યરક્ષિતસૂરિ — જ્યસિંહસૂરિ, (૨) મહેંદ્રપ્રભસૂરિ — મેરનુંગસૂરિ, (૩) ધર્મમૂર્તિસૂરિ — કલ્યાણસાગરસૂરિ તથા (૪) ગૌતમસાગરસૂરિ — ગુણસાગરસૂરિ આદિ અતિ મહિમાવંત અને પ્રભાવશાળી ચાર ગુરુશિષ્ય જોડીઓએ ગચ્છના ઉત્થાન અને ઉત્કર્ષ માટે તથા અન્ય ગચ્છોના હુમલાઓ સામે એને અદ્વાપિ પર્યંત ટકાવી રાખવામાં અથાગ પુરુષાર્થ કર્યો છે અને આત્મસમર્પણ દ્વારા શાસનની જે અનુપમ સેવા બજાવી છે, તે અંગેનું ખ્યાન 'શ્રી પાર્શ્વે' ગુજરાતી ભાષામાં પ્રયોજેલ ૨૫૭૨ ફકરાવાળા ૬૪૪ પાનાના દળદાર ગ્રંથ 'અચલગચ્છ દિગ્દર્શન'માંથી દરેક ફકરા (paragraphs) ના ક્રમાંક અનુસાર અને કેટલીક નૂતન વિગતો સાથે રજૂ કરું છું. — લેખક]

પ. પૂ. આચાર્યદેવ ૧૦૦૮ શ્રી નેમસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ની સૂચનાથી સુહૃંડના શ્રી અચલગચ્છ જૈન સમાજે અચલગચ્છનો પ્રમાણભૂત (authentic) ઇતિહાસ પ્રગટ કરવાનો નિર્ણય કર્યો. આ વિકટ કાર્ય 'પાર્શ્વે' ઉપનામથી પોતાને ઝોળખાવતા, 'આર્યરક્ષિતસૂરિ,' 'જ્યસિંહસૂરિ,' 'કલ્યાણસાગરસૂરિ,' આદિ પુસ્તકોના લેખક, 'અચલગચ્છીય લેખ સંગ્રહ'ના સંશોધક અને સંપાદક શ્રી પાસવીર વીરજી ધુલ્લા (M.A.) ને સોંપ્યું; જેમને આગમ-પ્રભાકર પૂ. મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી, મુનિશ્રી કાંતિસાગરજી, પંડિત લાલચંદ ભ. ગાંધી, શ્રી અગરચંદજી નાહટા આદિ ઇતિહાસવિદોએ હસ્તલિખિત પ્રતો અને નોંધો આપી અતિ ઉપયોગી કીમતી સહાય કરી. તદુપરાંત

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

અને તેમણે પ્રસ્થાપિત કરેલી ઉજ્જવલ પ્રણલિકાઓ માટે માત્ર અંચલગચ્છ જ નહીં, કિંતુ સમગ્ર જૈન શાસન ગર્વ લઈ શકે.

(૫) અંચલગચ્છની સ્થાપનાની શતાબ્દીમાં ચૈત્યવાસીઓનો પ્રભાવ અનન્ય હતા. સંવેગ પક્ષનો સૂર્ય આથમતો જણાતો હતો. બરાબર એ જ વખતે આર્યરક્ષિતસૂરિએ વિધિમાર્ગ અનુસરવાની મુસ્સાબેર ઉચ્ચારણા કરી. અંચલગચ્છ પ્રવર્તકે પોતાના ઉદાત્ત ચારિત્રના પ્રભાવે ચૈત્યવાસનાં અંધારાં ઉલેચ્યાં. સુવિહીત માર્ગની એમની પ્રબળ ઘોષણાને એ યુગે ઝીંઘી લીધી; જેના પરિણામે સુવિહીત માર્ગની પુનઃ પ્રતિષ્ઠા થઈ શકી. તેની પરંપરા આજ દિવસ સુધી અવિચ્છિન્ન ચાલુ છે. અંચલગચ્છની પ્રાથમિક તેમ જ સૌથી આ મોટી સેવા છે. આર્યરક્ષિતસૂરિએ અને એમના અનુગામી પદ્ધરોએ જૈન ધર્મના ઉચ્ચ સિદ્ધાંતોની નળવણીમાં ભગીરથ પુરુષાર્થો કર્યા છે, જેનો ઇતિહાસ ખરેખર પ્રેરણાદાયક છે.

(૮) અહીં એક વાતનો નિર્દેશ કરવો પ્રસ્તુત અને છે, કે જ્યારે અન્ય ગચ્છોના આચાર્યોએ એકબીજા ગચ્છના ખંડનમાં પોતાની શક્તિઓ વ્યય કરેલી, ત્યારે આ ગચ્છના આચાર્યોએ પોતાના ગચ્છ પર પ્રહારો થયા હોવા છતાં, એવી ખંડનખંડનની વિનાશક પ્રવૃત્તિથી અલગ રહેવાનું યોગ્ય ધાર્યું હતું. અન્ય ગચ્છોના આચાર્યો દ્વારા રચાયેલા અનેક ખંડનાત્મક ગ્રંથો ઉપલબ્ધ થાય છે, પરંતુ અંચલગચ્છના કોઈ પણ આચાર્યે આજ દિવસ સુધી કોઈ પણ ગચ્છની સમાચારીનું ખંડન કરતો કટુતાપ્રેરક એકે ય ગ્રંથ લખ્યો હોય એવું પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યું નથી. આ હકીકતથી આ ગચ્છની પ્રગતિશીલ વિચારધારા સૂચિત થાય છે.

(૧) શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ - જયસિંહસૂરિ

શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ :

આખુ પાસે દંતાણી ગામના દ્રોણ મંત્રીની ભાર્યા દેહીની કુક્ષીએ વયબ્ધ (વિજયકુમાર) નામના પુત્રનો સં. ૧૧૩૬ માં જન્મ થયો. સં. ૧૧૪૨ માં વડગચ્છના જયસિંહસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી. સં. ૧૧૬૯ માં ભાલેજમાં વિધિપક્ષની સ્થાપના કરી. સં. ૧૨૩૬ માં બેણપતટમાં સ્વર્ગવાસ થયો.

(૧૬૦૬) શિથિલાચાર નિર્મૂળ કરીને સુવિહીત માર્ગની પુનઃ પ્રતિષ્ઠા કરવી, એ સમાન ભૂમિકાને આધારે નૂતન ગચ્છસૃષ્ટિનાં મંડાણુ થયાં. વાદવિવાદથી નહીં, પણ ત્યાગ, તપ અને જ્ઞાનના ઓજસથી સુવિહીત માર્ગની પુનઃ પ્રતિષ્ઠા કરવાના ધ્યેય

સાથે નૂતન ગચ્છ સૃષ્ટિ રચાઈ. ખરતર, અંચલ અને તપ ગચ્છ - એ ત્રણે મુખ્ય ગચ્છોની પ્રાથમિક તેમ જ મહાન સિદ્ધિ આ ધ્યેય સિદ્ધ કરવામાં હતી.

(૧૩૪) સાધુનો શુદ્ધ આચાર પાળવા આર્યરક્ષિતસૂરિ 'વિજયચંદ્ર ઉપાધ્યાય' નામ ધારણ કરીને પાંચ મુનિઓ સહિત લાટ દેશમાં આવ્યા. તેઓ શુદ્ધ આહાર માટે કર્યા, પરંતુ શુદ્ધ આહાર પામ્યા નહીં, એટલે પાછા વળ્યા અને પાવાગઢના શિખર ઉપર મહાવીર લગવાનના જિન પ્રાસાદમાં દર્શનાર્થે પધાર્યા. સંલેખના ઇચ્છતા તેઓ એક માસ સુધી તપ કરે છે. મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સીમંધર સ્વામી તેમની કઠોર સાધનાની પ્રશંસા કરે છે, જે સાંભળીને ચક્રેશ્વરી દેવી હર્ષપૂર્વક સુગુરુને વંદન કરવા આવે છે. દેવીએ કહ્યું : 'અનશન કરશો નહીં. ભાલેજ નગરથી યશોધન, સંઘ સહિત વીરપ્રભુની યાત્રા કરવા આહી' પધારશે. તમારા શુદ્ધ ધર્મના ઉપદેશથી તેઓ યોગ પામશે અને શુદ્ધ આહાર દ્વારા તમારું પારણું થશે.'

(૧૪૮-૪૯) આર્યરક્ષિતસૂરિએ વિધિપક્ષ ગચ્છની સ્થાપના કરી અને તેનું આગમ-પ્રણીત મંતવ્ય લોકોને સમજાવ્યું.

તેના મુખ્ય સિદ્ધાંતો આ પ્રમાણે છે :

સાધુ જિન પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા ન કરાવે, દીપપૂજા, ફળપૂજા, ખીજપૂજા અને ખલિ-પૂજા ન કરવી. તંદુલપૂજા કે પત્રપૂજા થઈ શકે. શ્રાવક વસ્ત્રાંચલથી ક્રિયા કરે. પૌષ્ઠ પર્વ દિને કરે, સામાયિક સાંજે-સવારે એમ બે વખતે અને બે ઘડીનું કરે. ઉપધાન-માળારોપણ ન કરવાં. ત્રણ થોય કહેવી. મુનિને વંદન કરતાં એક ખમાસણુ દઈ શકાય. સ્ત્રીઓએ મુનિને ઊભે ઊભે જ વાંદવું. કલ્યાણુકો ન માનવાં. નવકાર મંત્રમાં 'હોઈ' મંગલ બોલવું. ચોમાસી પાખી પૂનમે કરવી. સંવત્સરી આષાઠી પૂનમથી પચાસમે દિને કરવી. અધિક માસ પોષ કે અષાઠમાં જ થાય ઇત્યાદિ.

(૧૫૦) શંખેશ્વરગચ્છ, નાણાવાલગચ્છ, નાડોલગચ્છ, ભિન્નમાલગચ્છ ઇત્યાદિ ગચ્છોએ પણ ઉપયુક્ત સમાચારીનો સ્વીકાર કર્યો. પૂર્ણિમાગચ્છ, સાર્ધપૂર્ણિમાગચ્છ, આગમગચ્છ ઇત્યાદિ ગચ્છોએ પણ અંચલગચ્છની મુખ્ય સમાચારીથી અપ્રભાવિત રહી શક્યા નહીં.

(૧૫૧) અંચલગચ્છની સમાચારીનો વિદ્વાનોએ તાત્ત્વિક દૃષ્ટિથી અને નિઃસ્પૃહ-ભાવે અભ્યાસ કરવો ઘટે છે. ગચ્છરાગથી નહીં, કિંતુ આગમ સિદ્ધાંતોની એરણુ ઉપર તેનાં મંતવ્યો તપાસવાં જોઈએ, અને એ રીતે મૂલવવાં જોઈએ.

જ્યસિંહસૂરિ :

કોંકણ મધ્યે નાલાસોપારામાં દ્રોણુ નામનાં ઝોશવાળ શ્રાવકની નેહી નામની ભાર્યાની કુક્ષીએ જેસિંઘ નામના પુત્રનો સં. ૧૧૭૯માં જન્મ થયો. સં. ૧૧૯૭માં થરાદમાં દીક્ષા અંગીકાર કરી. સં. ૧૨૦૨માં મંદોરમાં આચાર્યપદ મળ્યું અને જ્યસિંહસૂરિ નામ આપવામાં આવ્યું. સં. ૧૨૫૮માં પ્રભાસપાટણમાં સ્વર્ગવાસી થયા.

(૨૭૫) તેમની યાદશક્તિ અદ્ભુત હતી. એક જ વખત વાંચવાથી તેમને કંઠસ્થ થઈ શકતું. માત્ર ત્રણ વર્ષમાં જ તેમણે ત્રણ કરોડ શ્લોક કંઠસ્થ કરી લીધા. માત્ર પાંચ જ વર્ષમાં તેઓ વ્યાકરણ, ન્યાય, સાહિત્ય, અલંકાર અને આગમાદિ શ્રુત સાગરના પારગામી થયા. તેઓ પરિવાર સહિત બે દિવસને આંતરે વિહાર કરતા. પ્રાયઃ ગામડામાં એક રાત્રિ અને નગરમાં પાંચ રાત્રિ તેઓ રહેતા. એ રીતે ઉચ્ચ વિહારની સ્થિતિને પામ્યા હતા.

(૨૯૭) શાલવીઓ દિગંબર હતા. તેમના ગુરુ છત્રસેનને વાદવિવાદમાં જ્યસિંહસૂરિએ કુમારપાળના દરબારમાં પાટણુ મધ્યે હરાવ્યા, જેથી છત્રસેન તેમના શિષ્ય બન્યા અને શાલવીઓ અંચલગચ્છીય શ્રાવકો બન્યા.

(૩૨૦) આર્યરક્ષિતસૂરિએ અંચલગચ્છ પ્રવર્તાવ્યો, પરંતુ તેને વ્યાપક બનાવનાર તો જ્યસિંહસૂરિ જ હતા. આ ગચ્છના પાયા જ્યસિંહસૂરિએ એવા તો સુદૃઢ કરી દીધા કે શતાબ્દીઓ વહી ગયા છતાં તે ટકી શક્યો છે. આ ગચ્છને સંગઠિત કરીને તેમણે જૈન શાસનની ખરેખર મહાન સેવા બજાવી છે. જ્યસિંહસૂરિએ જૈન ધર્મનાં દ્વાર બંધી જ જ્ઞાતિઓ માટે ખુલ્લાં મૂકી દીધાં. બધાંને સમાન અધિકાર આપી એક સૂત્રમાં બાંધવાના પ્રયત્નો કર્યા. તેમના પરિશ્રમને પરિણામે અસંખ્ય લોકોએ જૈન ધર્મ સ્વીકાર્યો. રાજાઓ પણ જૈન ધર્માનુયાયી થયા. તેમને લક્ષ્મણી વિવેકઃ એવું બિરુદ અર્પવામાં આવ્યું, જેથી બાણી શકાય છે કે, લાખો ક્ષત્રિયોએ એમનો ઉપદેશ સાંભળીને જૈન ધર્મ સ્વીકારેલો.

ગોત્રો : પઠાર્યા, નાગડા, લાલન, દેઢિયા, ગાલા, કટારીઆ, પોલડીઆ, નીસર, છાન્નેડ, રાઠોડ, લોલાડિયા, મહુડિયા, સહસ્ત્રગણા, ગાંધી વગેરે ગોત્રોની તેમણે (જ્યસિંહસૂરિએ) સ્થાપના કરી હતી.

(૩૭૫) સં. ૧૨૨૧ ની આસપાસ તેમણે કચ્છમાં વિહાર કર્યો. આ પ્રદેશનો વિહાર કરનાર અંચલગચ્છના સૌ પ્રથમ આચાર્ય જ્યસિંહસૂરિ જ હતા. કેટલાંક વર્ષો સુધી તેઓ કચ્છમાં વિચર્યા અને અનેકને ધર્મબોધ પમાડ્યા.

(૩૭૭) મારવાડ, મેવાડ, માળવા, ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર, સિંઘ આદિ પશ્ચિમ ભારતનાં નગરો અને ગામોમાં અપ્રતિહત વિચરીને જ્યસિંહસૂરિએ અનેક ધર્મકાર્યો કર્યાં. આ

ઉપરથી તેમનો લોકોત્તર પ્રભાવ કેવો પ્રકૃષ્ટ હતો, તે જાણી શકાય છે. આર્યરક્ષિતસૂરિએ પ્રરુપેલી સમાચારીને યોગમ પ્રસારિત કરી દેવાનું શ્રેય જ્યસિંહસૂરિને કાળે જ નય છે. અસંખ્ય લોકોને ઉચ્છેદ્ય આપીને તેમને જૈન ધર્મનિયાત્રી બનાવ્યા. એમની એ સેવાને જૈન શાસન કદાપિ નહીં ભૂલી શકે. શિથિલાચારને દૂર કરીને સુવિહિત માર્ગની પ્રતિષ્ઠા કરવાના કાર્યમાં પણ તેમનો હિસ્સો અવિસ્મરણીય રહેશે. અચલગચ્છના દેહ માટે તો તેમને કરોડરજમુની જ ઉપમા આપી શકાય. તેમના તેજસ્વી પ્રભાવને પરિણામે જ અચલગચ્છ સખળ સંગઠન તરીકે ઊભો રહી શક્યો અને આજે શતાબ્દીઓના વાયરા વાઈ ગયા હોવા છતાં અસ્તિત્વ ધરાવી રહ્યો છે. અચલગચ્છના આ જ્યોતિર્ધર આચાર્ય સં. ૧૨૫૮ માં ૮૦ વર્ષની ઉંમરે દિવંગત થયા.

(૨) મહેંદ્રપ્રભસૂરિ - મેરુતુંગસૂરિ

મહેંદ્રપ્રભસૂરિ :

જરાવલ્લી તીર્થ પાસે વડગામમાં એશવંશીય આશા શ્રેષ્ઠિનાં ભાર્યા જીવણાદેની કુખે સં. ૧૩૬૩ માં મહેંદ્ર નામના પુત્રનો જન્મ થયો હતો. સં. ૧૩૭૫ માં સિંહલિક-સૂરિએ એશિયા નગરમાં દીક્ષા આપી મહેંદ્રપ્રભ નામ રાખ્યું. સં. ૧૩૯૩ માં પાટણમાં આચાર્યપદ પામ્યા. સં. ૧૩૯૮ માં ખંભાતમાં ગચ્છનાયક થયા. સં. ૧૪૪૪ માં ૮૧ વર્ષની ઉંમરે પાટણમાં સ્વર્ગવાસી થયા.

(૭૯૧) મહેંદ્રપ્રભસૂરિ ગચ્છાધિપતિ થયા પછી તેમણે પ્રથમ કાર્ય ગચ્છને સુધારવાનું અને સુવ્યસ્થિત રાખવાનું કર્યું. અચલગચ્છ-પ્રવર્તક આર્યરક્ષિતસૂરિ અને એમના સમર્થ શિષ્ય જ્યસિંહસૂરિના સમયને યાદ અપાવે, એવો મહેંદ્રપ્રભસૂરિ અને મેરુતુંગસૂરિનો સમય હતો. એવો જ તેજવંત સમય ગચ્છના ઇતિહાસમાં ત્રીજા અંકમાં ધર્મભૂતિસૂરિ અને કલ્યાણસાગરસૂરિના આધ્યાત્મિક શાસન દરમ્યાન પણ જોવા મળે છે. અચલગચ્છના ઇતિહાસના આ ત્રણ તબક્કાઓ ખૂબ જ મહત્ત્વપૂર્ણ છે. એ તબક્કાઓથી જે કાર્ય થયું, એની દૂરગામી અસર રહી. અચલગચ્છ પ્રવર્તક આર્યરક્ષિતસૂરિએ આ ગચ્છમાં જે ચેતના પ્રગટાવી તેની અસર ઉતરતા ક્રમમાં, પણ ઠેક સુધી રહી. એ ચેતના પ્રસારવાનારું મુખ્ય બળ બન્યા, તેમના સમર્થ શિષ્ય જ્યસિંહસૂરિ. એવી જ રીતે એ ચેતનાને પુનઃ જુસ્સાભેર પ્રગટાવવાનું કાર્ય મહેંદ્રપ્રભસૂરિને કાળે આવ્યું અને તેને યોગમ પ્રસારિત કરવાનું મુખ્ય બળ બન્યા પ્રભાવક આચાર્ય મેરુતુંગસૂરિ. આ કાર્યની પણ ત્રણેક શતાબ્દીઓ સુધી અસર રહી. પુનઃ ત્રીજા તબક્કામાં એ જ કાર્ય ધર્મભૂતિસૂરિ અને

કલ્યાણસાગરસૂરિએ એ જ નિષ્ઠાથી ઉપાડ્યું અને વ્યાપક ખનાવ્યું, જેની ચમત્કારિક અસર આજ દિવસ સુધી રહેવા પામી.

આવું જ પુનરાવર્તન ચોથા તબક્કામાં અંચલગચ્છ મુનિમંડળ અગ્રેસર પૂજ્ય દાદાશ્રી ગૌતમસાગરસૂરિએ કર્યું. જેની પુષ્ટિ વિદ્યમાન અચલગચ્છાધિપતિ પરમપૂજ્ય આચાર્યદેવશ્રી ગુણસાગરસૂરિ સન્નિષ્ઠપણે કરી રહ્યા છે.

(૭૬૭) મહેંદ્રપ્રભસૂરિએ સં. ૧૫૨૦ માં પાટણમાં પોતાના છ શિષ્યોને એક જ સમયે આચાર્યપદે સ્થાપિત કર્યા, તેમાં જયશેખરસૂરિ મહાન પ્રભાવશાળી હતા. શ્રાવકના 'બૃહદ અતિચાર' તથા નવમા સ્મરણની રચના તેમણે કરી છે. ગુજરાતી ભાષાના તેઓશ્રી આદિ કવિ મનાય છે. તેમણે ઘણી કૃતિઓ રચી છે. તેમને 'કવિ ચક્રવર્તી'નું બિરુદ પ્રાપ્ત થયેલું. તેમના અંગે એક સ્વતંત્ર લેખ લખી શકાય.

(૮૭૬) મહેંદ્રપ્રભસૂરિ સકળ ગચ્છનાયક ઉપરાંત કવિ પણ હતા. તેમની શિષ્ય મંડળીએ જૈન સાહિત્યના ઇતિહાસમાં તેજવંતો યુગ પ્રવર્તાવ્યો.

(૮૭૭) ગોડીજી તીર્થની જેમ જીરાવલ્લા તીર્થનો મહિમા પણ એ અરસામાં ખૂબ જ હતો. આ તીર્થની સ્થાપનામાં તેમ જ તેના વિકાસમાં અંચલગચ્છના આચાર્યોનો ઉલ્લેખનીય હિસ્સો છે. મહેંદ્રપ્રભસૂરિ, જયશેખરસૂરિ, મેરુતુંગસૂરિ આદિ આચાર્યોએ આ તીર્થનાં સુંદર સ્તોત્રો રચ્યાં છે; એટલું જ નહીં, પણ અંચલગચ્છીય સાહિત્યકારોની લગભગ પ્રત્યેક કૃતિના મંગલાચરણમાં ગોડીજી અથવા જીરાવલ્લી પાર્શ્વનાથની સ્તુતિ તે અવશ્ય હશે જ. આ જ તીર્થના અદ્ભુત પ્રભાવ અને ચમત્કારની વાતો આ ગચ્છના સાહિત્યમાં એકમેક થઈ છે.

(૮૮૯) જયશેખરસૂરિ રચિત 'પ્રબોધ ચિંતામણિ' ગ્રંથની પ્રશિસ્ત દ્વારા અંચલગચ્છના આ સમર્થ પદ્ધરની મહાનતાનાં આપણને સહજ ભાવે દર્શન થાય છે. આવી તે અનેક પ્રશસ્તિઓ આજ દિવસ સુધીમાં ઉપલબ્ધ થઈ છે, કિંતુ જયશેખરસૂરિ જેવા મહાન સાહિત્યકારના વર્ણન પરથી મહેંદ્રપ્રભસૂરિના વ્યક્તિત્વનો સુંદર પરિચય મળી રહે છે. તેમના શિષ્ય તથા અનુગામી પદ્ધર મેરુતુંગસૂરિ તે તેમનાથી સવાયા નીકળ્યા. આ ગુરુ શિષ્યની જોડીએ પોતાનાં પ્રશસ્ત કાર્યો દ્વારા આ ગચ્છના ઇતિહાસમાં એવું તે ઊંચું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે કે, તેમની સાથે ભાગ્યે જ બીજા કોઈને સરખાવી શકાય. તેમનાં કાર્યો દ્વારા અંચલગચ્છ પ્રવર્તક આર્યરક્ષિતસૂરિ અને જયસિંહસૂરિના તેજવંત યુગની આંખી

થઈ આવે છે. આ ગુરુ શિષ્યની અપ્રતિમ જોડલીનો પ્રભાવ આ ગરુદ શતાબ્દીઓ પછી પણ ભૂલી શકે એમ નથી.

મેરુતુંગસૂરિ :

મારવાડના નાણી નગરમાં પોરવાડ જ્ઞાતિના વેરા ગોત્રીય વેરસિંહનાં પત્ની નાલ-દેવીની કુખે સં. ૧૪૦૩ માં વસ્તિગ નામના પુત્રનો જન્મ થયો. સં. ૧૪૧૦ માં દીક્ષા અંગીકાર કરી. સં. ૧૪૨૬ માં પાટણમાં આચાર્યપદ મળ્યું. સં. ૧૪૭૧ માં ૬૮ વર્ષની વયે અંભાતમાં સ્વર્ગવાસી થયા.

(૯૦૩) તેઓશ્રી પ્રભાવક આચાર્ય અને બહુશ્રુત વિક્રાન હતા. પ્રભાવક આચાર્ય અને સમર્થ પદ્ધર કે મહાન ગ્રંથકાર તરીકે જ નહીં, કિંતુ મંત્રવાદી તરીકે પણ મેરુતુંગસૂરિની પ્રસિદ્ધિ અજોડ છે.

(૯૦૪) મેરુતુંગસૂરિએ ગરુદનાયક તરીકે એવી પ્રોજ્જવલિત પ્રતિભા પ્રગટાવી છે કે, જૈન ઇતિહાસમાં થઈ ગયેલ પ્રભાવક આચાર્યોમાં તેઓ પ્રથમ હરોળનું સ્થાન પામી શક્યા. તેમની સફળતાનું રહસ્ય તેમના ત્યાગમય જીવનમાં જ પામી શકાય છે. તેઓ નિર્માળ તપ, સંયમનું આરાધન કરતાં યોગાભ્યાસમાં વિશેષ અભ્યસ્ત રહેવા લાગ્યા. તેઓ હુકંથોગ, પ્રાણાયામ, રાજ્યોગ આદિ ક્રિયાઓ દ્વારા નિયમિત ધ્યાન કરતા હતા. ગ્રીષ્મ ઋતુના તાપમાં કે શિયાળાની ઠંડીમાં પ્રતિદિન કાયેત્સર્ગ કરીને આત્માને અતિશય નિર્માળ કરવામાં સંલગ્ન હતા. તેમનું ઉચ્ચ વિહારીપણું તેમના સતત વિહાર પરથી ફલિત થાય છે.

જીરિકાપદ્મી તીર્થ : (૯૫૦) જીરિકાપદ્મી તીર્થના વિકાસમાં તેમનો હિસ્સો અનન્ય રહ્યો છે. ‘ઓમ નમો દેવદેવાય’ એ સ્તોત્રની રચના દ્વારા તેમણે જીરાવદ્મી પાર્શ્વનાથની મંત્રયુક્ત સ્તુતિ કરી છે.

(૯૭૪) મેરુતુંગસૂરિએ રચેલા અનેકવિધ ગ્રંથો પરથી જોઈ શકાશે કે, પદ્ધર તરીકે ભારે જવાબદારી વહન કરી રહ્યા હોવા છતાં તેમણે સમય મેળવીને સાહિત્યના અનેક પ્રકારનું ખેડાણ કર્યું અને તેઓ સુંદર ગ્રંથો મૂકતા ગયા છે. એ દ્વારા તેમની અસીમ વિદ્યાપ્રિયતા સૂચિત થાય છે. સ્તોત્રોમાં મંત્રકાવ્યો, ઊર્મિકાવ્યો, મહાકાવ્યો ઉપરાંત તેમણે નિમિત્ત, લક્ષણ, છંદ, અલંકાર, વ્યાકરણ, વૈદિક, ઇતિહાસ, દર્શન અને કર્મ વિષયક ગ્રંથો રચી પોતાની બહુમુખી પ્રતિભાને આપણને પરિચય કરાવ્યો છે. મેરુતુંગસૂરિનું સ્થાન જે હોય તે ભલે હો, કિંતુ જૈનોએ સંસ્કૃત ભાષાના વિકાસમાં જે ફાળો નોંધાવ્યો છે, તેમાં મેરુતુંગસૂરિનો હિસ્સો ઉલ્લેખનીય હશે. વિવિધ વિષયોમાં આટલી મોટી સંખ્યામાં ગ્રંથો રચનાર તરીકે તેઓ કદાપિ ભુલાશે નહિ.

શ્રી આર્ય કવ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

(૧૦૦૨) મેરુતુંગસૂરિએ અનેક નરેન્દ્રોને પ્રતિબોધ આપી, જૈન ધર્માનુરાગી કર્યા છે. નૃપતિઓની પર્વદામાં ઉપદેશ મેરુતુંગસૂરિ ખૂબ ખૂબ સન્માન પામ્યા હતા અને તેમના ઉપદેશથી 'અમારિ-પડહ'ની ઘોષણાદિ અનેક ધર્મકાર્યો પણ થયાં હતાં. મેરુતુંગસૂરિ તેમના સમયના એક બહુ ભારે વિદ્વાન અને પ્રતિભાશાળી જૈન આચાર્ય હતા. તેમણે આર્ય નૃપતિઓ ઉપરાંત મુસલમાન રાજાઓ ઉપર પણ અસાધારણ પ્રભાવ દર્શાવ્યો હતો.

(૧૦૦૫) મેરુતુંગસૂરિનું સ્થાન અંચલગચ્છના ઇતિહાસમાં ખૂબ જ ઊંચું છે. તેમના દેહાવસાનથી અંચલગચ્છના ઇતિહાસનો ખીજો મહત્વપૂર્ણ તબક્કો પૂર્ણ થયો. મહેન્દ્રપ્રભસૂરિ અને મેરુતુંગસૂરિનો સમય આર્યરક્ષિતસૂરિ અને જયસિંહસૂરિના સમયની ઝાંખી કરાવે એવો ઉજ્જવલ છે. એવો જ સમય ધર્મભૂતિસૂરિ અને કલ્યાણસાગરસૂરિના આધ્યાત્મિક શાસનમાં પણ નીરખાય છે. આ ગચ્છના ઉદયકાળ પછી તેની પ્રવૃત્તિને પુનઃ ચેતનવંતી બનાવનાર આ આચાર્ય જ છે. એ દષ્ટિએ તેમના ખરેખરા અનુગામી ગચ્છનાયક કલ્યાણસાગરસૂરિને જ કહી શકાય. એટલું ચોક્કસ છે કે, તેમના સમયમાં આ ગચ્છે જે સર્વાંગી વિકાસ સાધ્યો હતો, તે ખીજાં કોઈ ગચ્છનાયકના સમયમાં જોવામાં નથી આવતો. સમગ્ર દષ્ટિએ વિચારતાં મેરુતુંગસૂરિનું વ્યક્તિત્વ મુખ્યતઃ ચાર પ્રકારે ઘડાયેલું જણાય છે : શ્રમણ, સાહિત્યકાર, ગચ્છનાયક અને ધર્મોપદેશક રૂપે. મહિમાવાન અને મેઘાવી ગચ્છનાયક તરીકે તેમની હરોળમાં સ્થાન પામી શકે તેવા આચાર્ય અંચલગચ્છમાં જ નહીં, પણ સમગ્ર જૈન ઇતિહાસમાં ગણ્યાગાંઠયા જ છે. અંચલગચ્છના ભાગ્યવિધાતા મેરુતુંગસૂરિનો ભૂતિમાન અમર આત્મા અને તેમનો અનુકરણીય ગુણસમુચ્ચય આપણને આદર્શ પથ દાખવવા પરમ સાધનભૂત થઈ રહેલ છે અને સદોદિત રહેશે.

(૩) ધર્મભૂતિસૂરિ - કલ્યાણસાગરસૂરિ

શ્રી ધર્મભૂતિસૂરિ :

(૧૪૦૩) નાગડા ગોત્રીય શેઠ હંસરાજનાં પત્ની હાંસલદેવીની કૃપે ખંભાતમાં વિ. સં. ૧૫૮૫ માં ધર્મદાસ નામના પુત્રનો જન્મ થયો. વિ. સં. ૧૫૬૬માં ગુણનિધાન-સૂરિ પાસે દોષ્ટા અંગીકાર કરી. વિ. સં. ૧૬૦૨ માં અમદાવાદમાં સૂરિપદ અને ગચ્છનાયકપદ પામ્યા. વિ. સં. ૧૬૭૦ માં પ્રભાસપાટણમાં ચૈત્ર સુદ ૧૫ ના દિને સ્વર્ગવાસી થયા.

(૧૪૧૫) આ સમયમાં શ્રમણુજીવન કાંઈકે શિથિલ થયું હતું. સંપ્રદાયની છિન્ન-લિન્નતાનો એ યુગ હતો. કડવા મત, લોંકા મત (સ્થાનકવાસી), ખીજા મત ઇત્યાદિ

મંડલ અએસર પૂ. દાદા શ્રી ગૌતમસાગરજી થયા, જેમનું જીવનવૃત્તાંત આપણે આગળ જોઈશું.

(૧૫૬૯) ધર્મમૂર્તિસૂરિનો સમય શાંતિકાળ હતો. અકબર આદિ મોગલ સમ્રાટોએ દરેક ધર્મ પ્રત્યે સમદર્શિતા દાખવી હોઈને એ સમય દરેક દષ્ટિએ સુવર્ણકાળ હતો. દરેક ધર્મ બહારના ભયથી ચિંતામુક્ત બની ગયા હોઈને તેમણે આંતરિક સુધારણા તરફ નજર દોડાવી. જૈન ધર્મના ગચ્છોએ પણ એ જ માર્ગ અપનાવ્યો. દરેક ગચ્છના પટનાયકોએ ક્રિયાદ્વાર કરીને શ્રમણ જીવનના આચારવિચારમાં કડકાઈ આણી.

(૧૫૭૦) આચારવિચારની શુદ્ધિ પછી અંથોદ્ધારનું કાર્ય અત્યંત મહત્વપૂર્ણ હતું. મોગલકાળ પહેલાં ભારત આક્રમણ અને હલ્લાઓથી ઘેરાયેલું હતું. રાજકીય આક્રમણો ધર્મઝનૂનમાં પરિણમ્યાં હોવાથી જૈન ધર્મનાં અમૂલ્ય અંથરત્નો આગમાં હોમાઈ ગયાં, કેટલાંક નષ્ટપ્રાય થયાં. ઘણા અંથો આક્રમણના ભયે ભૂમિગૃહ કે એવાં સુરક્ષિત સ્થાનોમાં ભંડારાઈ ગયા હોઈને જનસાધારણ માટે સલામ રહી શક્યા ન હતા. ધર્મમૂર્તિસૂરિના ઉપદેશથી અંથોદ્ધારનું સુંદર કાર્ય થયું. ધર્મમૂર્તિસૂરિ અને કલ્યાણસાગરસૂરિના સમયમાં અંથોદ્ધારનું કાર્ય આ ગચ્છના ઇતિહાસમાં સીમાચિન્હ રચે એવું વિશિષ્ટ રીતે મહત્વપૂર્ણ છે.

(૧૫૮૫) વૃદ્ધાવસ્થાથી શરીર જર્જરિત થઈ ગયું હોવા છતાં, ઉચ્ચવિહારી આચાર્ય જૂનાગઢમાં સ્થિરવાસ ન રહેતાં પ્રભાસપાટણ પધાર્યા. એક વખત મધ્યરાત્રિએ ગચ્છ-અધિષ્ઠાયિકા મહાકાલી દેવીનું સ્મરણ કર્યું. ગુરુવર્ય દેવીને ત્રણ પ્રશ્નો પૂછે છે : 'મારા આયુનું પ્રમાણ કહો, ગચ્છેશપદ કોને પ્રદાન કરવું તથા અર્જુન દેવીએ આપેલી વિદ્યાઓ કોને આપવી ?' દેવી ખુલાસો કરે છે : 'હવે આપનું આયુષ્ય માત્ર પાંચ દિવસનું બાકી છે. દીક્ષાપર્યાયમાં નાના હોવા છતાં મહાન આચાર્ય કલ્યાણસાગરસૂરિને તમારે ગચ્છેશપદ પ્રદાન કરવું; કેમ કે, આજે પણ તેઓ જિન શાસનનો ઉદ્યોત કરનારા જણાય છે. આગામી કાળમાં પણ તેઓ એવા જ યશસ્વી નીવડશે, તેમ જ વિદ્યાઓ પણ તમારે તેમને અર્પવી; કેમ કે, હું પણ તેમનું સાન્નિધ્ય કરું છું અને હવે પછી પણ કરીશ.'

(૧૫૮૬) પછી પ્રભાતે ધર્મમૂર્તિસૂરિએ કલ્યાણસાગરસૂરિને એકાંતમાં બોલાવીને સૂરિમંત્રપૂર્વક આકાશગામિની, અદ્વૈતકારિણી આદિ વિદ્યાઓ આપી જણાવ્યું : 'હે વત્સ ! હવે તમારે ગચ્છનો ભાર ઉપાડી જિનશાસનની પ્રભાવના કરવી. પ્રયોજનપૂર્વક ગચ્છાધિષ્ઠાયિકા મહાકાળી દેવીનું સ્મરણ કરવું, તેમ જ પટધર જોઈને તથા તેની પરીક્ષા કરીને તેને આ વિદ્યાઓ આપવી' ઇત્યાદિ કહીને ગુરુએ બોલ પણ કેટલાક મંત્રોની

આમન્યાઓ આપી. પછી રત્નસાગરજી આદિ સઘળા પરિવારને એકઠો કરી સર્વેને જણાવ્યું : 'કલ્યાણસાગરસૂરિની આજ્ઞામાં રહેવું.' સહુએ ગુરુનું વચન કબૂલ્યું. ત્યાર બાદ પાંચ દિવસનું અનશન કરીને સમાધિપૂર્વક પંચપરમેષ્ઠીનું શુભ ધ્યાન ધરતા કોઈ પણ જાતની વ્યાધિ વિના સં. ૧૬૭૦ ના ચૈત્ર સુદી ૧૫ ના પ્રભાતે સ્વર્ગે સિધાવ્યા.

કલ્યાણસાગરસૂરિ :

લોલાડા ગામમાં શ્રીમાળી જ્ઞાતિના નાનીંગશા કોઠારીનાં ભાર્યા નામિલદેની કુખે સં. ૧૬૩૩ માં કોડનકુમારનો જન્મ થયો. સં. ૧૬૪૨ માં ધોળકામાં દીક્ષા લીધી. સં. ૧૬૭૦ માં અમદાવાદમાં આચાર્યપદ અને સં. ૧૬૭૦ માં પાટણમાં ગચ્છેશપદ પામ્યા. સં. ૧૬૭૨ માં ઉદેપુરમાં યુગપ્રધાનપદ મળ્યું. સં. ૧૭૧૮ માં ભુજમાં સ્વર્ગવાસી થયા.

(૧૬૨૦) મહારાવ ભારમલના સમાગમ પછી આચાર્યશ્રીએ સં. ૧૬૫૫ થી સં. ૧૬૬૭ સુધીના ચાતુર્માસ કચ્છનાં વિવિધ ગામોમાં કર્યાં. આ સમય દરમ્યાન ૭૫ સાધુઓ તથા ૧૨૭ સાધ્વીઓને દીક્ષા આપી તથા ૧૩ જિનબિંબોની પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી.

એમની કારકિર્દીમાં આચાર્યા કુવરપાલ-સોનપાલ શ્રેષ્ઠિઓએ બંધાવેલ જિનમંદિરો અંગે સમ્રાટ જહાંગીરને ચમત્કાર બતાવી, જિનમંદિરો સલામત રાખ્યાં. આ બંધુઓએ સમેતશિખરનો સંઘ કાઢ્યો અને એ તીર્થનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. જામનગરના શ્રેષ્ઠિ રાયશી શાહે ધર્મભૂતિસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૬૬૫ માં પાલીતાણાનો સંઘ કાઢ્યો. અને ગિરિરાજ ઉપર મંદિરો બંધાવ્યાં, તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. જામનગરમાં સં. ૧૬૬૮ માં રાયશી અને નેણશી શાહે બંધાવેલાં જિનમંદિરોની ભૂમિનું આતમૂહુર્ત કરાવ્યું. સં. ૧૬૭૫ માં આવન જિનાલયમાં મૂળનાયક શ્રી શાંતિનાથ તથા ચૌમુખ દહેરીમાં શ્રી સહસ્રશ્રણ પાર્શ્વનાથ તેમ જ અન્ય ૩૭૦ જિનબિંબોની પ્રતિષ્ઠા કરી. ગોડી પાર્શ્વનાથનો સંઘ નીકળ્યો. તેમના ઉપદેશથી ભદ્રેશ્વરથી વર્ધમાન-પદમશી શાહ બંધવોએ પાલીતાણાનો સંઘ કાઢ્યો. ભદ્રેશ્વર તીર્થનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો તથા જામનગરમાં ૫૦૧ જિનબિંબોની અંજન વિધિ બાદ શાંતિનાથને મૂળનાયકે સ્થાપી આવન જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(૧૬૨૧) કલ્યાણસાગરસૂરિ પણ મેરુતુંગસૂરિની જેમ જહાંગીર બાદશાહ, ભારમલ આદિ અનેક નૃપતિ પ્રતિબોધક તરીકે જૈન ઇતિહાસમાં જ્યાંતિ પામ્યા છે. તેમણે અનેક ગ્રંથોનું નિર્માણ કરેલું અને અનેક પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી.

(૧૯૪૮) ‘ક્ષેમસાગર,’ ‘શુભસાગર,’ ‘શિવોદ્ધિસૂરિ,’ ‘શિવસિંધુરાજ’ ઇત્યાદિ માનાર્હ અભિધાનોથી સંબોધાયેલા અને જંગમતીર્થ, જગદ્ગુરુ, યુગપ્રધાન, યુગવીર એવા ગૌરવાન્વિત બિરુદોથી નવાબયેલા કલ્યાણસાગરસૂરિ આ ગચ્છના ઇતિહાસમાં મહાન કારકિર્દી સ્થાપી ગયા છે. તેમની મૂર્તિઓ અને પાદુકાઓ અનેક ગુરુમંદિરોમાં પૂજાય છે. ભદ્રેશ્વર તીર્થની ભક્તિમાં ૧૬ અને ૧૭ નંબરની દેરી વચ્ચેની દેરીઓમાં મહાકાળી માતાજીના કલ્પની આગળ તેમની પાદુકાની પ્રતિષ્ઠા થઈ છે. તેમણે ગચ્છનું સંગઠન એવું તો દઢ કર્યું કે, તેમની પ્રતિભાની અસર પછીના સૈકાઓમાં પણ પૂર્વવત રહી. ત્રણેક શતાબ્દી પછી પણ ગચ્છ વ્યવસ્થા અને તેની આધ્યાત્મિક પ્રવૃત્તિ પર કલ્યાણસાગરસૂરિના નામનો પ્રભાવ અપૂર્વ છે. એ મેઘાવી આચાર્યનું નામ આજે પણ અંચલગચ્છના અભ્યુદય માટે પ્રેરણાસ્ત્રોત સમું છે અને સદોદિત રહેશે. એ જ એમની વિરાટ પ્રતિભાને મહાન અંજલિ છે.

દાદાશ્રી ગૌતમસાગરસૂરિજી - આચાર્યશ્રી ગુણસાગરસૂરિ

પૂ. દાદા ગૌતમસાગરસૂરિજી :

મારવાડ અંતર્ગત પાલી ગામમાં બ્રાહ્મણ ધીરમલ્લજીનાં ભાર્યા ક્ષેમલદેની કુળે સં. ૧૯૨૦ માં ગુલાબમલ્લજીનો જન્મ થયો. ગોરજી દેવસાગરજીએ માહીમમાં સં. ૧૯૪૦ માં યતિ દીક્ષા આપી. સં. ૧૯૪૬ માં પાલીમાં કિરોદ્ધાર કરી સુવિહિત સંવેગી દીક્ષા અંગીકાર કરી. સં. ૨૦૦૯ માં ભૂજમાં સ્વર્ગવાસી થયા.

(૨૬૧૨) મુનિમંડલ અગ્રેસર ગૌતમસાગરજીએ સુવિહિત માર્ગ પર પુનઃપ્રસ્થાન કરીને અંચલગચ્છના અભ્યુદયનો અભિનવ સૂત્ર પ્રાપ્ત કર્યો. તેમણે કિરોદ્ધાર કરીને સમગ્ર ગચ્છનો સમુદ્ધાર કર્યો. આ ગચ્છના વર્તમાન સ્વરૂપનું ઘડતર તથા તેની આકાંક્ષાઓને મૂર્તિમંત કરવા તેમણે ભગીરથ પુરુષાર્થ કર્યો, જેની યશોગાથા ખરેખર ગૌરવપૂર્ણ છે; કેમ કે, આ ગચ્છની લુપ્તપ્રાય થયેલી શતાબ્દી જૂની વિચારધારાને તેમણે પુનઃ સચેતન કરી, બધે વ્યાપ્ત કરી, ગચ્છનાયક જિનેન્દ્રસાગરસૂરિના અનુગામી તરીકે કોઈપણ અભિયુક્ત ન થતાં શ્રી પૂજ્યો (ગૌરજીઓ) ના નેતૃત્વનો આ રીતે યથોચિત અંત આવ્યો. ગચ્છનો હવે પછીનો ઇતિહાસ મહત્ત્વના તબક્કામાં પ્રવેશે છે, જેના કર્ણુધાર બન્યા સુવિહિત શિરોમણિ મુનિ ગૌતમસાગરજી મહારાજ.

દીક્ષા અંગીકાર કર્યા બાદ તેમણે ખાસ કરીને કચ્છ અને હાલારમાં જ ચાતુર્માસ કર્યાં, જેથી સ્થાનિક જનતામાં ધર્મ ભાવના બાગી. સં. ૧૯૪૯ માં ભૂજમાં ચાતુર્માસ દરમ્યાન ઉત્તમસાગરજીને દીક્ષા આપી પ્રથમ શિષ્ય કર્યા તથા શિવશ્રી, ઉત્તમશ્રી અને લક્ષ્મીશ્રીને દીક્ષા

આપી. આમ સંવેગી પદ્યે સાધુ-સાધ્વી માટે એમણે માર્ગ ખુલ્લો કર્યો. તેમણે શૂન્યમાંથી સૃષ્ટિ ખડી કરી દીધી. તેમના શુભ હસ્તે લગભગ એક સો પંદર દીક્ષાઓ થઈ. કચ્છ અને હાલારમાં વિચરીને તેમણે ‘કચ્છ - હાલાર દેશોદ્ધારક’નું બિરુદ સાર્થક કર્યું. તેમની નિશ્રામાં પાલીતાણા, ભદ્રેશ્વર, અખડાસા, પંચતીર્થી તેમ જ મોડપુર, ભલસાણુ આદિના સંઘો નીકળ્યા. એમની પુનિત નિશ્રામાં ઘણાં જિનમંદિરોની પ્રતિષ્ઠાઓ થઈ. અનેક અથેનો ઉદ્ધાર થયો. અઠ્ઠાઈ મહોત્સવો ઉજવાયા અને પૂર્વાચાર્યોના હસ્તલિખિત અથેના ભંડારો વ્યવસ્થિત થયા. વૃદ્ધાવસ્થામાં પાલીતાણામાં સ્થિરવાસ કરવાની ઇચ્છા હતી, પણ સુથરી સંઘના આગ્રહથી સુથરીમાં સં. ૨૦૦૩ નું ચાતુર્માસ કર્યું અને ત્યાં જ સ્થિર થયા. સંઘાડાની જવાબદારી ઉપાધ્યાય શ્રી ગુણુસાગરજીને સોંપી. સં. ૨૦૦૬ નું ચાતુર્માસ ગોધરામાં અને સં. ૨૦૦૮ નું ભોજન્યમાં કર્યું. ત્યાંથી રામાણીઆ (કચ્છ)ના જિનાલયના સુવર્ણ મહોત્સવ પ્રસંગે હાજર રહ્યા. અહીં સંઘોએ મળી તેમને અચલગચ્છાધિપતિ તરીકે બહાર કર્યા. પછી તેઓ ભૂજ પધાર્યા. સં. ૨૦૦૯ ના વૈશાખ સુદી ૧૩ ની પાછલી રાતે શુભ ધ્યાયપૂર્વક ભૂજ મધ્યે દેવગતિ પામ્યા. આમ ૭૦ વર્ષનું દીર્ઘ સંયમી જીવન ગાળી નેવું વર્ષનું આયુ ભોગવી કચ્છ - હાલાર દેશોદ્ધારક પૂજ્ય દાદાશ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબે સંઘ અને સંઘાડાનો ભાર પૂ. ઉપાધ્યાય શ્રી ગુણુસાગરજી મ. સા.ને સોંપી આખરી વિદાય લીધી. અચલગચ્છનો શ્રી ચતુર્વિધ સંઘ તેમના આ આત્મ સમર્પણને કદી નહિ વિસરે.

આચાર્યશ્રી ગુણુસાગરસૂરિ :

કચ્છ દેદિયાના શા. લાલજી દેવશીનાં ભાર્યા ધનબાઈની કુખે સં. ૧૯૬૯ માં ગાંગજી નામના પુત્રનો જન્મ થયો. સં. ૧૯૯૩ માં દીક્ષા, સં. ૧૯૯૪ માં જામનગરમાં વડી દીક્ષા, સં. ૧૯૯૮ માં મેરાઉમાં ઉપાધ્યાય પદવી અને સં. ૨૦૧૨ માં મુંબઈમાં આચાર્ય પદવી.

તીવ્ર યાદદાસ્ત તેમ જ શીઘ્ર ગ્રહણશક્તિના કારણે બાળપણમાં જ સંસ્કૃતનો અભ્યાસ કર્યો તથા સિદ્ધહેમ વ્યાકરણનું અધ્યયન કર્યું. છ કર્મગ્રંથ, ન્યાય, વ્યાકરણ, કાવ્ય વગરેનો અભ્યાસ પૂર્ણ કરી સંસ્કૃત કાવ્યમય શ્લોકો અને ગ્રંથો લખ્યા. વકતૃત્વ શક્તિ પણ અસરકારક છે. ‘શ્રી પર્વકથા સંગ્રહ,’ ‘શ્રીપાલ ચરિત્ર,’ તથા ‘કલ્યાણુસાગરસૂરિ ચરિત્ર’ સંસ્કૃતમાં રચ્યાં છે. નવપદ આદિ પૂજ્યો રચી સ્તવન - ચૈત્યવંદન સ્તુતિઓની ચોવીસીઓ તથા અન્ય અનેક સ્તવન ઉપરાંત ચોઠાળીઓની રચના કરી છે. સં. ૧૯૯૩ માં

દીક્ષા લીધી, તે પહેલાં ચાર વરસથી આજ સુધી ઓછામાં ઓછું એકાસણાનું મત ચાલુ છે. દરરોજ પંચ પરમેષ્ઠિના ૧૦૮ ખમાસમણા આપે છે. ગરુડની વિશાળ જવાબદારીઓ હાલ તેઓશ્રી સંભાળી રહ્યા છે. ગરુડનો અભ્યુદય કરવાની દિશામાં તેમણે સુંદર પુરુષાર્થ દાખવ્યો છે. સં. ૨૦૧૭ માં મેરાઉમાં ‘આર્યરક્ષિત જૈન તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ’ની સ્થાપના તેમના સદ્ગુણદેશથી થઈ છે. જૈન ધર્મના તત્ત્વજ્ઞાન, આચાર, શ્રદ્ધા અને ધાર્મિક શિક્ષકો, પંડિતો તૈયાર કરવા, પ્રાચીન જૈન શાસ્ત્રોના જુદા જુદા વિષયોનાં જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરવાં તેમ જ સાધુ-સાધ્વીઓને પણ ધાર્મિક શિક્ષણ આપવાના ઉદ્દેશથી આ સંસ્થા સ્થાપવામાં આવી છે. વગર લવાજમે કાચમ ૪૦ થી ૫૦ છાત્રો તેમાં તાલીમ લઈ રહ્યા છે. કચ્છ નાગલપુરમાં સ્વતંત્ર પોતાની માલિકીની વિશાળ જગ્યા ખરીદી, હાલ આ સંસ્થા ત્યાં ખસેડવામાં આવી છે. કન્યાઓ પણ ધાર્મિક શિક્ષણ પામી આદર્શ મહિલા અને શ્રાવિકા બને એ ઉદ્દેશથી કચ્છ મેરાઉ મધ્યે એ જ સ્થાને ‘આર્ય કલ્યાણ-ગૌતમ નીતિ શ્રાવિકા વિદ્યાપીઠ’ની સ્થાપના કરાવી છે. હવે તેમાં વિધવાઓ અને ત્યકતા બહેનોને પણ દાખલ કરવાનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો છે.

ધાર્મિક ક્ષેત્ર :

કચ્છમાં હુંસવિજય નામના એક સાધુ ધર્મ અને ગરુડ વિરોધી પ્રવૃત્તિ કરતા હતા, તેથી તેમના દિલને ખૂબ રંજ થયો. સં. ૨૦૧૦ માં મુંબઈમાં સ્થપાયેલ ‘શ્રી અચલ-ગરુડ ઉત્કર્ષ સંઘ સમિતિ’ને આ વાતની તેમણે જાણ કરી અને કંઈક સક્રિય કાર્યવાહી કરવા પૂજ્ય આચાર્યશ્રીએ પ્રેરણા આપતાં મજુર સંઘ સમિતિએ સં. ૨૦૨૪ માં પૂ. આ. ગુણસાગરસૂરિના અધ્યક્ષપણે તેઓશ્રીની નિશ્રામાં ‘અખિલ ભારત અચલ-ગરુડ અધિવેશન’ ભર્યું હતું, જેમાં મુંબઈ, કચ્છ, હાલાર, ગુજરાત, રાજસ્થાન, દેશાવર આદિ સ્થળોએથી લગભગ ૨૫૦૦ પ્રતિનિધિઓએ ભાગ લીધો હતો. આ ત્રણ દિવસના અધિવેશનમાં ગરુડના ઉત્કર્ષ માટે ઉપાયો યોજી તેનો અમલ કરવા નિર્ણયો લેવામાં આવ્યા હતા, અને ‘શ્રી અખિલ ભારત વિધિપક્ષ (અચલગરુડ) શ્વેતાંબર જૈન સંઘ’ની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. તેમના ઉપદેશથી અબડાસાની પંચતીર્થીનો છ’ રી સંઘ કાઢવામાં આવેલો તથા દેઢિયાથી ભદ્રેશ્વરનો સંઘ કાઢવામાં આવેલો, ત્યારે તેમને તીર્થ પ્રભાવક અને ‘અચલગરુડાધિપતિ’ની પદવીથી વિભૂષિત કરવામાં આવેલા. સં. ૨૦૩૨ નું ચાતુર્માસ બાહમેર (રાજસ્થાન) ક્યું. ચાર સો વરસો બાદ ત્યાં ગરુડાધિપતિનું ચાતુર્માસ થતાં ત્યાંના સંઘમાં ખૂબ ઉત્સાહ અને ગરુડ તથા ધર્મપ્રેમ પ્રગટ્યો. અનેક ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો થયાં અને પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિના ઉપદેશથી બંધાવવામાં આવેલ

શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ જિનાલયની ચાર બાબુ ચાર દેરાસરો તથા પાછળ ચૌમુખી દેરાસર તથા દાદાવાડી (ગુરુમંદિર) રચાવી દેરાસરજીને વિસ્તૃત કરવામાં આવ્યા. સં. ૨૦૨૨ માં જંગમ યુગપ્રધાન દાદા સાહેબશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજીનો ચારસોમો જન્મદિન આવતો હોઈ પૂજ્ય આચાર્યશ્રીના આદેશથી સમસ્ત ભારતભરના અચલગચ્છીય સંઘોએ સં. ૨૦૨૨ થી ૨૦૩૩ સુધી, 'પૂજ્ય દાદા શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ ચતુર્થ જન્મ શતાબ્દી મહોત્સવ' ખૂબ ઠાઠમાઠથી અને શાનદાર રીતે ઉજવ્યો હતો. એ જ અરસામાં અને એ નિમિત્તે કચ્છ ગોધરાથી પાલીતાણાનો છ' રી પાળતો ચતુર્વિધ સંઘ નીકળેલ, જેમાં લગભગ પોણેસો પૂજ્ય શ્રમણો અને શ્રમણીઓ તથા એક હજાર શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ જોડાયાં હતાં. આ પ્રસંગને અનુલક્ષીને પાલીતાણા મધ્યે પૂજ્ય આચાર્યશ્રીને 'અખિલ ભારત અચલગચ્છ જૈન શ્વેતાંબર સંઘ' તરફથી 'અચલગચ્છ દિવાકર'ની પદવી એનાયત કરવામાં આવી હતી. સંઘની પૂર્ણાહૂતિ બાદ પૂ. આચાર્યશ્રીની શુભ નિશ્રામાં અને તેમના શુભ હસ્તે કચ્છ ભુજપુરમાં અનેક જિનભિંજોની અંજનશલાકા વિધિ તથા નૂતન વિશાળ જિનાલયમાં પ્રતિષ્ઠા થઈ હતી. તેઓશ્રીના શુભ હસ્તે દર વરસે અનેક દીક્ષાઓ આપવામાં આવે છે. શ્રાવકોમાં ધર્મભાવનાની વૃદ્ધિ થાય છે. તપસ્યા આદિ પણ થાય છે. ગચ્છ પ્રત્યે અભિરુચિ વધતી આવે છે. અચલગચ્છાધિપતિ, તીર્થપ્રભાવક, ગચ્છ દિવાકર, શીઘ્ર કવિ, પંડિતરત્ન પરમપૂજ્ય આચાર્ય દેવ ૧૦૦૮ શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ તંદુરસ્ત દીર્ઘાયુ ભોગવી ગચ્છની ઉન્નતિ કરતા રહે એવી ગચ્છ અધિષ્ઠાયિકા શાસનદેવી ભગવતી શ્રી મહાકાળી માતાજીને નમ્ર પ્રાર્થના!

ગચ્છના ચાર મહારથીઓ પૈકીઓના પ્રવર્તક શ્રી આચાર્યરક્ષિતસૂરિએ સં. ૧૧૬૯ માં સુવિહિત માર્ગની પ્રરૂપણા કરી, વિધિપક્ષગચ્છની સ્થાપના કરી. ત્યારબાદ લગભગ અઢીસો વરસો બાદ શ્રી મહેન્દ્રપ્રભસૂરિજીએ કિથોદ્ધાર કર્યા બાદ, ફરી અઢીસો વરસો બાદ શ્રી ધર્મભૂતિસૂરિએ શિથિલાચાર દૂર કરીને કિથોદ્ધાર કર્યા બાદ, લગભગ અઢીસો વરસો પછી દાદાશ્રી ગૌતમસાગરસૂરિજીએ કિથોદ્ધાર કરી સંવેગી દીક્ષા અંગીકાર કરી. એ ચાર ધુરંધરોના પટ્ટનાયકો અનુક્રમે શ્રી જયસિંહસૂરિ, શ્રી મેરુતુંગસૂરિ, શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ અને શ્રી ગુણસાગરસૂરિએ પોતાના ગુરુએ આદરેલાં કાર્યોને સ્વભોગે પૂરાં કરી ગચ્છની ધ્વજ ફરકતી રાખી છે.

વિદ્યમાન અચલગચ્છાધિપતિ આચાર્યશ્રી ગુણસાગરસૂરિ પણ પોતાના દાદા ગુરુનાં પગલે ચાલીને ગચ્છની અસ્મિતા ટકાવી રહ્યા છે. તે માટે આપણે તેમનો જેટલો આભાર માનીએ તેટલો ઓછો છે. તેમની આજ્ઞાને શિરસાવંધ ગણીને તેનો અમત્ત કરવા શાસનદેવ અને ગચ્છ અધિષ્ઠાયિકા શાસનદેવી શ્રી સંઘને સન્મતિ અને શક્તિ આપે એ જ અભ્યર્થના!

શ્રી આચાર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

